

Zeitschrift: Die deutschen Mundarten : Monatschrift für Dichtung, Forschung und Kritik

Band: 2 (1855)

Artikel: Henneberger Mundart : Sprichwörter und Volkssprüche.

Autor: Spiess

DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-177552>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 17.07.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Der lüderliche. 1) ochsen, s. 49 nr. II.

- 3) frucht, f., getreide; daher: summerfrucht, winterfrucht. — schaë s. oben zu 3, 26. — gewoësse, was gewasse, gewachsen; s. 49.
- 4) üene (auch in Exdorf und Jüchs.), üne (Neubz. und Ritschenhausen), präp. m. acc., ohne, mhd. âne, ahd. âno, âna, goth. iṇu h, griech. ἄνευ.
- 5) bröët, Jüchs. brüët, Neubr. brüt, n., brod.
- 8) nôchderzeit, nôchzerzeit, adv., noch zu dieser zeit, d. i. biß jetzt.
- 9) bin ich, vergl. s. 75, 7.
- 10) douße, draußen; vergl. s. 75, 4. — zu fælt, feld, vergl. s. 48 und 50, 3.
- 11) das verb. sein wird conjugiert: präs. ind. bi (bin s. 75, 7), bist, is, es (s. 76, 3, 1), plur. seinn, säit, sénn (s. 46); conj. wéär, weärst, wéär (Bibra wear, wearst, wear und enclit. wer, werst, wer; vergl. s. 72, 2, 17), pl. wérn, wért, wérn; part. gewäst; infinitiv. gesei, sei, séñ (s. 79, 12). neben bi auch enclit. bi und is neben is, s. oben zu 4, 6.
- 12) nar, nur; vergl. oben zu 2, 9.
- 14) hab, ha, habe; s. 75, 7.
- 16) süst, süsta, süste, sonst; s. jahrg. I, 282, 3 und II, 77, 26. 277, 18. sollte, da auch Reineke 2821. 5878 sus noch steht, dieses wort zu den adverbialbildungen auf t (vergl. oben zu 4, 11) gehören? dazu ömsüest, umsonst, mhd. umbēsus, umbēsust.

Neubrunn bei Meiningen, am 19. juli 1855.

G. Fr. Sterzing.

Henneberger Mundart.

(Obermassfeld an der Werra, 1 Stunde von Meiningen.)

I. Sprichwörter und Volkssprüche.

a. gereimte.

1. Neuə bâsə kérə wèl,
Wèrsə alle écka vòl.	5. 'n gæschènkə gaul
Guckt mæ' net ins maul.
2. Lichtmèss
Mößə di hèrrn bè tæ' èß:
Di réchə, bann sə wonn,
Di armə, bann sə èppes honn.	6. Mùl warm, backòfə warm
Macht d'n réchə bauər arm.
3. Lichtmèss
Muß mæ' di grûß wurst èß.	7. ë fràg
Es kè klàg.
4. In pfaffoärmel
On schùlmèsterdärmel
Ko mæ' net gønunk 'nei gøsteck.	8. ë gùt krönn
Gète niss öm.
	9. ës és kà höchzichla zə klæ',
ës kömmt ë annerës widdër off
di bæ'.

10. Dərhèm, dərhèm
és doch dərhèm.
11. Bann di weibər wä'schə on backə,
Hon se d'nt eufəl hennərdənnacke.
12. Bèßər gəleiərt
Als gòr gefeiərt.
13. Klœ'lə
Hòt mæ' als Prœ'lə.
14. Spei-kennər
Sénn gədeih-kénnər.
15. es és kis
Dò blei't dər bauər bâr hæ is.
16. Du blei'st in denər môdə
Bi Hans in senər zôdə.
17. e æ
Gi't e grûß gəschräe.
18. Frei' übər'n mîst,
Wèst də, bòs də krigst.
19. Porzeli,
Bann's nò fällt, es hî.
20. Dən èrstə april
Schéckt mæ' di narrn hî, bu mæ'
hî will.
21. Bòs dər márz né t will,
Dòs nimmt dər àpril.
22. Bann e schmid verdörbt,
Soll mæ'n schloë, dàß e störbt.
23. Bi di leut,
Sô dæs gəzeuk.
24. Wûrst on wèck
Es e gût gəlèck.
25. Bi mæ' sich stèllt,
So wèrd mæ' gəkrèllt.
26. Neu
Muß mæ' bleu.
27. Lédiglâbə, édellâbə.
28. Liebər 'n darm im leib zərsprèngt,
Als d'n wiert 'n hèller gəschènkt.
29. Sètz dich of di ôfəbânk,
Dà wèrd d'r âch di zeit né t lânk.
30. e rôtəs hâer on e êrlə hëck',
Di wassə sèllə of 'n gutə flèck.
31. Bâr baut, krîgt spéø,
Bâr kè gëld hât, muß léø.
32. Bâr arbët, daß e' verdörbt,
Dan muß mæ' schlôø, daß e' (hë)
vèrdörbt (störbt).
34. Mórn és mart:
Bâr kè gëld hât, dâr muß wart.
35. Bâr né t kömmt zu rachtər zeit,
Dâr muß nâm, bâs übrig blei't.
36. es baut kè stûrich of e schustərs-
haus,
D'r garbër kömmt on hôlt 'n 'raus.

b. ungereimte.

37. Bei dər nàcht potzə sich di hèrtəweibër.
38. 'Stellə waßər sénn tief.
39. Bu e brauhauß stèt, dò stèt kè bâkhaus.
40. Bu's vèrschimməlt brûd git, dò git's à vèrschimməltə tâler.

41. ë blénn' taubë sénd â manchmòel ë èrbës.
42. Bâr in dör kërchë störbt, wèrd ömsüst bëgràbë.
43. Diȝ laus, di in dën grénd kriecht, és schlémmér, ès die, di drén gähéckt is.
44. Bann mæ' (bammæ') in dën dræk stûrt, so stänkt ë' arst racht.
45. ë blûdër hond wèrd sellë fëtt.
46. Sëlbër èssë macht fëtt.
47. Bammæ' für 'n tâlër kuchë bäckt, èrspàrt mæ' für 'n batzë brûd.
48. Bann di kû 'naus és, macht mæ' d'n stâl zù.
49. D's waßër hôt kè balkë.
50. 'Er és so stôlz, dòß è' kën bâtelmô ôguckt on bann ë' neu kützë oshòt.
51. ës tut kè wâil dënk 'n annerà èppës.
52. Di möllër sénn dî', és dàr nét, és ë annerà.
53. Of èn bæ' gët mæ' nîet.
54. Sètz dich hì, bu di kaiserà sàß, bi së ë braut wàer.
55. ë grôbër gâst kömmt ügelâde.
56. æ (è) schwolbë macht noch kën sommér,
On æ (è) schnègåns noch kën wëntér.
57. Dör spòrér will 'n vèrthûer hâ.
58. Für d's feuér bëdankt mæ' sich nét, àber für dimûh.
59. Dàs pfârd, dàs d'n hòbër verdiënt, krîgt 'n nét (nîet).
60. Zeit gëwonn, vil gëwonn.
61. Kommë së, so kommë së.
62. Bòs Gott zusommë gëfügt hât, dàs brocht d'r schreinér nét zë leimæ.
63. Mæ' muß d'n gëld nâr sè narr sei.
64. ës is allènnë gut brûd èßë.
65. Bammæ alle wæ' (wè) wöst, ging mæ' nét èrr.
66. Bar gût schmiert, färt gût.
67. Dör nönt wäß nîet, bu d'n zâhnt dör schû dröckt.
68. Mit doppeltér rûtë strâft mæ' nét (nîet).
69. Bann mæ' di kénner zu mart schéckt, lûsë di krâmér gëld.
70. Kénner on nárr'n sprèchë di wàret.
71. Bann mæ' vom fuchs réd, stèckt ë' in dör nächstë hècke.
72. Bu vil hì gët, gët â wink hì.
73. ës és in dör gárstë gëschéé, ës tut d'n hòbër niss.
74. Dör schènkër és gëstòrbë, dör geizhâls läbt noch.
75. Bann dör kòpf rò' és, hât dör dë'sch feiérâbët.
76. Bann onsör harrgott 'n narr'n hâ will, so macht ë' sich en schneidër.

77. Mædlə sénn kè lágərobst.
 78. Bann dər tîsch wækelt, és di frâ harr im haus.
 79. Von Gottəs wûrt is gär vil zə rête.
 80. os racht in jedər köchə.
 81. D's haus vərliert niss.
 82. Dər hâs' és garn, bu a' gəhèckt és.
 83. Gəschwindigkèt és kè hexorei.
 84. Dər tûd will a' ursach' hâ.
 85. Sibə ès a galgəzâl.
 86. Wëttmachə és kè sönn.
 87. Èr és dər annər wârt.
 88. Di schünst' potzt d's licht.
 89. Hè trètt sè brûd mit füþə.
 90. Dàs pâpier és gəduldig, mə' kô d'rauf gəschreib bâs mə' will.
 91. a jedər fuchs verwâert sèn bâlg.
 92. Dər üngəduldigə schaff gèn vil in stâl, dər gəduldigə àbær noch méa.
 93. Dès brûd ich èß, dès lied ich sèng.
 94. Sibə Méchl gabə èrst èn Stoff'l.
 95. 's is bëßær a laus im kraut ès gäer kè flèsch.
 96. Bann mə' sprécht: „adjé, kaffée, schossée“, dà hât mə' kè güt zeit.
 97. Bann mə' hâsə hâ will, so muß mə' hondsfett 'nô hènk.
 98. È narr macht zâh narr'n.
 99. Bann mə' tut, bi all di leut, sè narrt mə' nîet.
 100. Di frâ on di katz göhör'n ins haus.
 101. Bâr sich of di ofebânk setzt, will a râmwèchə hâ.
 102. os is güt, daß dər gæß ir schwanz nèt so lank is, os dər kû irer.
 103. Bâr sich beim freiə betriegt, dâr muß héppeləsméläch trènk.
 104. os gëfällt niðem sè kappə.
 105. Bann's kénd göhôbə is, will jédər gëvatər stéo.
 106. Kénnérwéllə is drécks wârt.
 107. Bâr zu grûßə garbə macht, dar bênd't sich réch on dréscht sich arm.
 108. D's schünst vom gëld és, dâß mə' nèt wèß bâm's és.
 109. Dər fönöst kártəspîlər gähfræt önnern tîsch.
 110. Bâr di âge nèt auftut, muß d'n beutol auftù.
 111. Tüchtig gëdöngt és halbær harrgott.
 112. D'n möller sè grénzstæ és sè èll'nbœ.
 113. Hüsch és nèt hüsch, bâs èn gëfällt is hüsch.
 114. D'n (D'm) hond muß mə' di bæ' laß on d'n bauər di kermæs.

115. Kèrmèsəlieb on hochzigəlieb **dauern** nar drei tœ'.
116. Für vərlornə scholl nimmt mə' hōbərṣprœ'.
117. o güt kû sücht mə' in **stål**.
118. Nàchdâm wôer, nàchdâm **gèld**.
119. Mə' lobt d'n wèß nar **Èmàel**.
120. Vil faulə weibər machə 'n **rèchə** mô.
121. Lèck mich in â.... és â a lied.
122. D's grommət muß mə' of d'n rèchə dörr mach.
123. 'Stéllə waßər sénn tief.
124. Frisch gəwāgt és hâlb gəwonn.
125. Vorsèhn és âch vərspilt.
126. Dər branntəwei és d'n allənə èr **géøstéckə**, on di jòngə hallə sich drô ô.
127. øn bússə hond muß mə' a štöck brûd méə gâ.
128. Bâr gonst hät krîgt hêfə.
129. Im harbəst on in früling ransə di feuər.
130. Bâr zélétzt lacht, lacht am béstə.
131. Allər gütə déngə sénn drei.
132. Nût brècht eisə.
133. Di sau kèst mə' nétt im **sack**.
134. Bâr lang freit, krîgt zélétzt noch 'n **gigak**.
135. Of 'n frôdigə tûd kömmt a **lèdigər**.
136. Bann's zutréfft, fâlt's nétt.
137. Zu gəschéenə dèngə muß mə' d's béstə rêt.
138. Bû alləs gənunk és, do hèbt mə' mit **flåes** ei on mit wârk brönnt mə' ô.
139. Bann dər bâtelmô niss **hà** soll, verliert 'r d's brûd in **sack**.
140. Bann di maus **satt'** és, schmèckt d's mäl bitter.
141. Bâr d's glöck hät, fûrt di braut hèm.
142. Bann mə' sich kèn ʂpâs macht, so hät mə' kèn.
143. Faule nâtərə machə lange **fâde**.
144. Kälbərraff on kénnerhânn dörfə kèn augəblick lêr **štêo**.
145. D's gəbrânt kénd fört sich vorm feuər.
146. Gəscheidə hünnər légə ïrə eiər âch manchmâel in di brönneß'l.
147. Bu kè klœ'rér és, dà és â kè richtər.
148. a hâlb haus, a hâlb höll.
149. Gədânkə sénn zollfrei.
150. Bâs nàch kömmt, frébst **d'r** hond.

151. D's halb brûd hängt àn d'n bâmø.
 152. Machst d's gût, so hâst d's gût.
 153. Crédit és bëßær ès bâr gëld.
 154. D'r marz schét èn d's bæ' râ.
 155. Èrst brûd, d'rñach dreiackërs.
 156. ë schwarzër möllër on ë wéßær schmîd tòge nit vil.
 157. Mit grûßë harrn és nét gût kërschë èßë.

(Fortsetzung folgt.)

Meiningen.

Spiess.

Sprachliche Erläuterungen

vom Herausgeber.

- 2) *Tæ'*, Tag; Abfall des auslautenden *g*; s. Schm. §. 477 ff. — *bann*, wann; vgl. S. 74, 1. wie unten, Nr. 15. 16. 18 ff. 31 ff. — *sə wonn*, sie wollen; vergl. S. 75, 22 und 171, 61. — *èppəs*, etwas; Zeitschr. I, 286, 13. — *sə honn*, sie haben.
- 3) *mə'*, d. i. *mər* = man; Zeitschr. I, 131, 8 und 289, 16.
- 4) *gənunk*, genug; s. oben, S. 402. — *'nei*, hinein, wie *'rei*, herein, und *ei*, ein etc.; vergl. oben, S. 189, 1. — *gəstèck*, stecken; Infinitiv mit *ge-* —, s. S. 76, 3, 4 und 190, 9. — *net*, nicht: s. S. 189, 2 und 75, 14.
- 8) *Krömm*, Krümme, Krümmung (des Weges), Umweg. — *niss*, nichts; s. S. 399, 3.
- 9) *e's*, *is* (s. unten 15), ist; s. S. 76, 3, 1. — *höchzichlə*, Diminutiv von *Hochzich*, Hochzeit. — *kla'*, klein; *Bæ'*, Beine; s. zu Z. 4. und oben, S. 330. — *off di Bæ' kommə*, zu Stande kommen. Bei jeder Hochzeit, sei sie auch noch so klein, gibt es auch eine Freiheit oder neue Liebschaft.
- 10) *dərhèm*, daheim, mhd. *dâr heime*; Zeitschr. I, 124.
- 13) Einer, der immer klagt, hat mehr als ein Prahler. *Rw'lə* und *Præ'lə* sind hier als Eigennamen behandelt.
- 14) Von säugenden Kindern: Speikinder — Gedeihkinder. — Zu *kennər* vergl. S. 46. — Zu *senn*, sind, S. 50 und 76, 5.
- 15) Wenn der Bauer über schlechten Boden klagt, ohne ihn zu verbessern etc. — *Ris*, m., grobkörniger Sand, hier vom sandigen, unfruchtbaren Ackerfeld, das verbessert werden muss. — *bleït*, wie Nr. 35, bleibt, *bleïst*, bleibst (Nr. 16); über den Ausfall des *b* s. S. 190, 4 und 76, 2, 13. — *bâr*, wer; S. 74, 1, 1.
- 16) *bi*, wie; S. 74, 1, 1. — *Zôdə*, Zote, Zotte, hier: der herabhangende, liederliche Anzug, Lumpen.
- 17) *æ*, Ei; s. oben, S. 330. — *gi't*, gibt, wie *bleït*, bleibt; s. zu Nr. 15.
- 18) Eine Mahnung, nicht über seinen Stand hinaus zu heirathen (*freien*; s. S. 42, 18). — *wèst de*, weisst du. — *bòs*, was; S. 74, 1, 1.
- 19) *Porzəli*, Porzellan; hier im Wortspiel mit *burzeln*, *borzeln*, sich überschlagen, fallen. — *nø*, hinab, wie *rø*, herab und *ø*, ab; vergl. S. 190, 4. — *hi*, hin; vergl. oben, S. 24, 13; auch 189, 1.
- 20) Vom Aprilschicken. *bu mə hi will*, wohin man will.